

СЛИКЕ ДЕЈСТАВА НА БЕОГРАД

У Музеју града Београда похрањен је албум *Слике дејстава на Београд*, чиме је испоштована жеља др Ане Хоровиц да се тај документ повери на чување Музеју града. Према запису на корицама албума, њега је јула 1945. године у Нађмарошу добио, од непознатог руског официра, супруг Ане Хоровиц, Александар,¹ при повратку из немачког заробљеништва у земљу. Творац албума је Штабно одељење Команде немачке 4. ваздухопловне флоте, која је бомбардовала град 1941. године. Он садржи 40 снимака из ваздуха, 28 са земље и једну скицу снимака дејстава – план града састављен од шест фотографија. Фотографије за скицу су настале седмог, а снимци 29. априла 1941.²

Са албумом *Слике дејстава на Београд* београдска јавност је први пут упозната 1981, приликом његовог излагања на изложби у Културном центру Београда, посвећеној четрдесетогодишњици страдања града. Од тада су поједини снимци из албума презентовани на већем броју изложби посвећених овој теми. Део снимака је

објављен и у *Ревизи Београд* 1981. године,³ али албум као целина до данас није публикован. Овом приликом настојимо да га представимо широј јавности у целини. У припреми албума за публикавање коришћена је литература и, делимично, расположива архивска грађа о датој теми која се налази у Историјском архиву Београда.

Директивом бр. 25 предвиђено је војно уништење и комадање Југославије, уз посебно издату наредбу ваздухопловству да „што је могуће пре разбије југословенску теренску ваздухопловну организацију и да узастопним нападима разори главни град Београд“.⁴ Иако је 3. априла био проглашен за отворени град, бомбардован је у знак кажњавања због обарања владе која је потписала протокол о приступању Југославије Тројном пакту и због таласа незадовољства грађана пронемачком политиком, испољеног на демонстрацијама 27. марта у Београду. Терористички напад на град поверен је ојачаној 4. ваздушној флоти под командом генерал-пуковника

¹ Др Александар Хоровиц (1900-1962), хемичар, професор Технолошког факултета у Београду. Видети: *Мала енциклопедија Просвета* 3, Београд 1986, 843; *50 година рада Технолошко-металушког факултета 1925-1975*, Београд 1975, 297.

² На почетку албума је, на немачком језику, наведено да се у њему налази: 41 снимак из ваздуха, 27 са зем-

ље, 3 пописа снимака са земље и 1 скица снимака дејстава (видети прилог).

³ *Beograd 1941-1981, Revija Beograd* 13, Beograd 1981, 6-25.

⁴ Марјановић Ј., Београд у народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији 1941-1945, *Историја Београда* 3, Београд 1974, 500.

Александера Лера.⁵ Операција уништења Београда носила је назив *Страшни суд* или *Казнена одмазда*.⁶ У раним јутарњим часовима 6. априла 1941, отпочела је агресија Немачке на Краљевину Југославију, а у шест сати и педесет минута уследило је бомбардовање главног града Југославије. Са аеродрома у Бечу, Грацу, Печују и Араду усмерено је 880 авиона, са задатком да разоре престоницу. Према разрађеном плану, са извесним одступањима, град је првог дана бомбардован у четири таласа. У првом налету је учествовало 234 бомбардера у пратњи 120 ловаца, који су избацили око 197 тона бомби.⁷ Следећи удар је уследио између 10 и 11 часова, трећи око 14 часова, а четврти увече. Пиратски напад је настављен и наредног дана, са знатно смањеним снагама, а извршен је у два наврата. Бомбардовања су обновљена 11. и 12. априла, као подршка наступајућој 2. армији, иако је процењено да су у претходним дејствима постигнути задовољавајући резултати разарања.

По личним утисцима немачког војног аташеа, пуковника Рудолфа Тусена, „ваздушни напад на Београд био је мање у вези са војним операцијама. Он је управо имао циљ да паралише главни град земље као сједиште

централних власти, да становништво стави под најјачи морални притисак и да тако учини посредно супротно дејство на вођење рата.“⁸

Према утврђеним прорачунима, на град је изручено око 440 тона разорних и запаљивих бомби.⁹ Употребљено је више типова разорних бомби, тежине од 50 до 500 килограма, и запаљиве бомбе од 20 до 50 килограма. Коришћено је до тада најсавременије наоружање, па и падобранске мине од 1.000 килограма. Због употребе оваквих убојних средстава и количине баченог експлозива, разарање града се пореди са нападом на Ковентри у Великој Британији. Објашњење о дејству појединих врста бомби налази се у извештају немачког војног аташеа пуковника Рудолфа Тусена, послатом Команди копнене војске у Берлин, 16. априла 1941: „Мале запаљиве бомбе имају незнатну пробојну моћ и пробијају највише кровове покривене цријепом, ријетко продирући дубље. На равним крововима с малим бетонским таванима оне се распршавају и разгоревају. Ако је дејство у Београду било непосредно и врло јако, то је зависило од старог начина градње кућа, од неуклањања старудија, од затајивања службе за гашење

⁵ Према изјави генерал-пуковника Лера, 4. ваздушна флота је добила задатак да пре свега онеспособи југословенско ваздухопловство и да са најјачим снагама, у почетку операција, у Београду уништи оне војне циљеве који су Југославији били неопходни за вођење рата, а потом, према ситуацији, да потпоможе операције војске. У операцијској заповести Врховног заповедника ваздухопловства, између осталог, били су утврђени циљеви у Београду, и то: Краљевски двор, Министарство војске, Главни генералштаб, железничка станица, електрична централа, радионица и телеграфско-телефонска централа. Архив Војно-историјског института, к. 70-III ф. 1 д. 2, 6.

⁶ Операција *Strafgericht* (казна) усвојена је у Бечу 31. марта 1941. Априлски рат 1941, *Зборник докумената* 2, Београд 1987, 385-396; Petranović B., *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, Београд 1992, 100.

⁷ Janić Č., *Operacija „Kaznena odmazda“*, *Ilustrovana istorija vazduhoplovstva – Ratnici neba*, Београд, Ljubljana 1987, 110-113.

⁸ Kreso M., *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941-1944*, Београд 1979, 241.

⁹ „О ефектима дејстава по Београду говори неколико докумената Команде 4. ваздушне флоте. У сумарном извештају од 24. априла који је достављен рајхсмаршалу Герингу каже се да је посебно страдао северни део града уз Дунав, у којем су читаве четврти изгореле. Даље се наводи да се разарање центра и северозападног дела града може проценити на 40-50%, а за град као целину проценат разарања је око 20-25%.“ Mikić V., *Vazduhoplovstvo u aprilskom ratu 1941*, *Vojnistorijski glasnik XXXXII*, 1, Београд 1991, 111.

и службе за заштиту из ваздуха, која ни на који начин није била припремљена... Дејство разорних бомби, такође лаког калибра, је уништавајуће у кућама са старим типом градње. Кућа се већином стрпоштава у себи самој и нагомилава се као циновска гомила крша преко подрумских просторија у којима се затим гуще становници који су потражили заштиту.¹⁰

По Тусеновом тумачењу, експлозивно дејство падобранских мина је рушило здања у потпуности а од јачине дејства, услед ваздушног притиска, страдале су и околне куће, које су биле толико оштећене да је било потребно њихово рушење.

¹⁰ Kreso M., *op. cit.*, 242-243.

¹¹ Од запаљивих бомби су изгорели кров и последњи спрат Општинске библиотеке и музеја, а преостали спратови су оштећени. (Дурковић-Јакшић Љ., *Библиотека града Београда 1928-1945*, Београд 1995, 112; *Општинске новине*, бр. 40, 22. V 1941, 3) Оштећена је зграда Народног позоришта, при чему је нарочито страдао административни део зграде у којем су се налазили архива, документација, библиотека, као и фондус реквизита и костима. (*125 година Народног позоришта у Београду*, Београд 1994, 375) Оштећена је зграда у којој је радила Радио станица Београд, у Јакшићевој улици. (Simović Ž., *Radio Beograd na razmeđu mira i rata, Vojnoistorijski glasnik XLII*, 1, Beograd 1991, 209-213)

¹² Оштећене су Општа државна болница, Војна болница, Физиолошко-хистолошки институт, Градска поликлиника у Крунској 57 и многобројне амбуланте, попут оне у Бранковој 7. Јаковљевић С., *Велика забуна*, Нови Сад 1954, 41.

¹³ „Дошли смо до железничке станице. Свуда су биле рупе од бомби. Станица је била, колико се могло видети из кола деолирана. Пред поштом поред железничке станице висила је на телефонском диреку једна огромна бомба која се ту затекла... Београд је био цео унакажен са рушевинама и лешевима. Непријатељ није поштедео ништа, па је и гробље бомбардовао.“ *Мемоари патријарха српског Гаврила*, Београд 1990, 278.

¹⁴ Зграда Министарства војске и морнарице је разорена при бомбардовању, а у њој је, поред осталог, изгорела и архива Инжињеријско-техничког одељка. У акту Војног отсека, упућеном Управном одељењу Поглаварства града Београда 16. маја 1941, износи се податак да је зграда оштећена 100% и да није за

Ефекти разорних и запаљивих бомби су били видљиви на целокупној градској територији. Удару су била изложена културна и јавна здања,¹¹ војни и верски објекти, школе, болнице,¹² железничка станица,¹³ електрична централа, комуникациона постројења и слично. У првом таласу су тешко страдали: зграда Министарства војске и морнарице,¹⁴ Војна академија,¹⁵ Главни генералштаб, касарна у Топчидеру, Команда жандармерије, Двор на Дедињу, аеродром, железничка станица, електрична централа „Снага и светлост“, зграда Поште, телеграфа и телефона, Народна библиотека,¹⁶ Учитељски дом, зграде гимназија,¹⁷ основних школа и

употребу. Историјски архив Београда, ОГБ, к. 211, ф. 6 184/41.

¹⁵ Војна академија је разрушена и у њој је, поред богате библиотеке, страдала и фотодокументација о старом Београду, коју је прикупио и у згради академије чувао Јеремија Станојевић. Ђурић-Замоло Д., *Београд 1930. на фотографијама Јеремије Станојевића*, Београд 1975, 24; Историјски архив Београда, ОГБ, к. 211, ф. 6 184/41.

¹⁶ Зграда Народне библиотеке је погођена при првом бомбардовању и изгорела је до темеља. Спала је у најбогатије библиотеке у југоисточној Европи. Том приликом је уништено око 500.000 свезака књига. Уништено је 1.390 оригиналних рукописа, 210 српских и 220 турских докумената, 60 латинских и италијанских рукописа, 200 писама истакнутих људи наше културне и политичке прошлости, 200 старих штампаних књига, међу којима и *Октоих* Ободске штампарије и један примерак српског буквара из 1597. године, комплети часописа и штампе. Живковић Н., *Пљачка злата и културних добара у Југославији 1941-1945*, Београд 1994, 80. У *Историји Београда* је наведен податак да су изгорели многи уникати и раритети: повеље, збирке средњовековних рукописа, бројна издања првих српских штампарија из XV и XVI века. *Историја Београда* 3, Београд 1995, 407. О страдању Народне библиотеке, између осталог, видети: Дурковић-Јакшић Љ., О пропасти Народне библиотеке у Београду 1941. и судбини њених реткости, *Археографски прилози* 6-7, Београд 1984-1985, 7-49; Томашевић Г., Ископавања остатака Народне библиотеке изгореле 1941. године, у: *Косанчићев венац*, Београд 1979, 49-51.

¹⁷ У бомбардовању је порушен већи део зграде Друге мушке гимназије у Поенкаревој улици (Македонска),

забавишта. Мете напада су била и стамбена насеља на Славији, Сењаку, у центру града, око Аутокоманде, на Топчидеру и Дедињу, а пострадали су и читави квартави на Дорћолу.

Разарањем Београда, паралисан је свакодневни живот у њему. Циљ девастације града је постигнут. Паника, пометња и дезорганизација свакодневног живота узели су маха, те је становништво у страху масовно напуштало своје домове. Према најчешће навођеној процени, априлских дана је из града избегло око 100.000 житеља.

Значајну штету су претрпела и градска саобраћајна возила. Тако је од 104 трамваја уништено и из саобраћаја избачено 76 кола, и 48, од укупно 87 аутобуса. Дирекција трамваја и осветљења је констатовала да је уништено 59.528 метара трамвајске мреже.¹⁸

Услед оштећења водоводне мреже, било је отежано снабдевање града водом. На основу сачуване евиденције Техничке дирекције Општине града, зна се да је водовод био оштећен на 360 места.¹⁹

Радови на оспособљавању водоводне мреже одвијали су се током априла, маја и јуна. Град је у етапама, у зависности од

динамике санирања насталих дефеката, полако добијао воду. Првенствено су отклоњени кварови у градским квартовима у којима су разарања објеката и постојеће инфраструктуре била мања него у девастираним, густо насељеним централним деловима. Очит пример делимичне нормализације живота у граду представља укидање сака које су дотле биле распоређене по улицама. До регулације и поновног успостављања канализационог система дошло је летњих месеци, када су са улица уклоњене латрине,²⁰ а до тада је њихов размештај обухватао све делове града оштећене при бомбардовању.

Анализа снимака представљених у албуму јасно показује да је предност дата онима који потврђују успешност гађања прокламованих циљева. Стога не чуди податак да од укупно 68 снимака њих шест приказују рушевине Старог двора. Увидом у расположиви материјал друге провенијенције, уочава се да су избегнута снимања одређених јавних објеката и стамбених квартава. Несумњиво је да се оваквим избором материјала, по свој прилици, желео избећи увид у обим

при чему је срушена и вежбаоница у којој је уништена и архива школе. (Недић С., Зграда Друге београдске гимназије, *Годишњак града Београда XXXVIII*, Београд 1991, 132) Према извештају II реона Техничкој дирекцији, било је неопходно да се приступи рушењу делова зграде Друге мушке гимназије и да се ископају погинули. (Историјски архив Београда, ОГБ, Техничка дирекција, к. инв. бр. 1536) Из извештаја старешине IV реона Техничкој дирекцији, сазнајемо да су били неопходни радови на рашчишћавању рушевина зграде VII мушке гимназије. (Историјски архив Београда, ОГБ, Техничка дирекција, к. инв. бр. 1539)

¹⁸ Драгојловић А., *Бомбардовање Београда у Другом светском рату*, Београд 1975, 24.

¹⁹ „Било је унутар градског подручја преко 200 кварова на водоводу и 102 на канализацији установљена и отклоњена, при чему свакако једино главни делови

свих водова обезбеђени, дакле, нису рачунати доводи до разрушених зграда итд. Нешто око 35% свих водова високог и ниског напона, као и каблови било је порушено.“ (*Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том XII, књ. 1, Београд 1973, 177) Према извештају Управе водовода, поднетом Техничкој дирекцији 26. јуна 1941, констатовано је да је водоводна мрежа по бомбардовању била оштећена на 360 места. (Историјски архив Београда, ОГБ, Техничка дирекција, к. инв. бр. 1537)

²⁰ У априлу је техничка служба ископала латрине на 147 места у граду. У улици Краља Александра, биле су постављене: код цркве Светог Марка, Правног факултета, Техничког факултета, Студентског дома, лабораторије Техничког факултета. Историјски архив Београда, ОГБ, к. инв. бр. 1534, 1536.

разорености Београда и да је пажња већим делом посвећена уништењу војних објеката.

Углови снимања из авиона, искоса, на појединим фотографијама онемогућавају да се прецизније утврди о којим деловима града је реч. Проучавање доступне архивске грађе наводи нас на размишљање о циљу израде овако сачињеног албума. Фотографије разорености града, које су сликовни историјски извор првог реда, служиле су као допуна извештајима о резултатима напада. Овако конципиран, албум је, највероватније, коришћен у пропагандне сврхе, о чему сведочи и време настанка снимака. Они су начињени у време нормализованог живота у граду, што се може закључити по грађанима који мирно пролазе поред срушених грађевина.

И друга архивска документа говоре о разорености града. При упоредној анализи немачких снимака из албума и сачуваних појединачних фотографија домаће провенијенције, употпуњује се слика и добија представа о далеко већој порушености Београда.

Нарочито су страдали северни и северозападни делови града. Низови порушених кућа су пружали стравичан приказ, а по разрушеним стамбеним четвртима су многе

улице биле затрпане и непроходне.²¹ Посебно је био оштећен крај према Дорћолу, од улице Васе Чарапића до Дунава, тако да су улице Цара Душана, Страхинића Бана, Дубровачка, Банатска и друге пружале језив приказ. Стари Дорћол је претворен у прах и пепео. На згаришту су се нашли, поред стамбених објеката и радњи, и верски објекти, попут синагоге у улици Цара Уроша и цркве Светог Александра Невског у улици Цара Душана.²² Слично је било и у другим деловима града.

Разорне и запаљиве бомбе су оставиле кратере широм града. Порушене су и оштећене многобројне зграде у густо насељеним градским рејонима, а међу њима и здравствене установе и школе.

Разарању су била изложена и дипломатска представништва, па је, између осталих, експлодирана бомба нанела оштећења и немачкој амбасади у Крунској улици.²³

Дејство бомбардовања се огледало и у разбацаним остацима грађевина, шуту и отпаду на свим странама, поломљеним дрворедима, засутим скверовима и парковима.²⁴

Сачињени спискови пронађених неексплодираних бомби говоре да су, према плану разарања Београда, последице могле бити знатно горе. Уједно, сведоче да су предвиђене мете разарања били и чувари

²¹ Рашчишћавање затрпаних уличних коловоза и тротоара обављано је у свих 18 градских рејона. До 4. маја је рашчишћено 350 улица, и при том пронађено 246 неексплодираних бомби. На захтев техничких служби, до тада су минирани објекти на 43 места. Између осталих, уклоњене су зграде склоне паду у улицама: Др Кестера 3, Краља Милутина 9, Краља Фердинанда 15, Краља Милана 27, Гарашаниновој 5. Било је предвиђено рушење остатака кућа у Коларчевој 4, 8 и 10, на углу улице Кнеза Михаила (код споменика кнезу). Историјски архив Београда, ОГБ, Техничка дирекција, к. инв. бр. 1534, 1535.

²² Приликом бомбардовања је знатно оштећена синагога у улици Цара Уроша 20. (Lebl Ž., Sinagoge u Beogradu, *Zbornik 7, Jevrejski istorijski muzej*, Beograd 1997, 94) У порти цркве Светог Александра Невског

је пронађено 70 погинулих грађана. (Историјски архив Београда, ОГБ, к. 211, ф. 6 381/41)

²³ Наводи се и податак да је немачко посланство било погођено и потпуно уништено пожаром, а оштећена су и посланства САД, Шпаније, и Швајцарске. Milak E., Dokument italijanskog kraljevskog poslanstva u Beogradu o bombardovanju Beograda aprila 1941. godine, *Vojnoistorijski glasnik 1*, Beograd 1988, 358.

²⁴ Раскривани су и чишћени од шута и земље затрпани тротоари у улицама: Светог Саве, Авалској, Цара Николе II, Катанићевој, Кочиной, Кумановској, Алексе Ненадовића, Његошевој, Смиљанићевој, Проте Матеје, Крунској, Баба Вишњиной, Хаци Ђериной, Делиградској, Немањиној, Гарашаниновој и другима. Историјски архив Београда, ОГБ, к. инв. бр. 1536.

српске културне баштине – архиви, музеји, библиотеке и цркве. Неексплодирани бомбе су пронађене у башти Државног архива, али и у порти цркве Светог Марка на Ташмајдану.²⁵

Детаљним разматрањем скице-плана града,²⁶ придодате албуму, може се закључити да је град знатно разоренији него што је то видљиво на самим снимцима.

Попис срушених и оштећених зграда, урађен према извештају Техничке дирекције Општине града Београда, омогућује да се сазна бар приближан број страдалих објеката. Регистровано је 714 порушених зграда, 1.888 делимично порушених и 6.615 мање оштећених. Од укупног броја регистрованих зграда – 19.641, оштећено их је 9.365. Процењено је да је у нападу разорено 50% стамбеног фонда.²⁷

Тешко оштећене зграде, склоне паду, предвиђене су за рушење минирањем, о чему су сачињавани појединачни извештаји

старешина квартова и упућивани Техничкој дирекцији.²⁸

Бомбардери су сручили разорне бомбе и на импровизована градска склоништа: у Карађорђевој парку, на Студентском тргу, код споменика Вуку Караџићу, у порти Вазнесенске и цркве Светог Александра Невског.²⁹

Подаци о жртвама ни до данас нису прецизно утврђени. Највероватније је да се цифра креће од 2.271 лица до 4.000 страдалих, према немачком извору наведеном у Тусеновом извештају. Процене о 17.000 до 20.000 погинулих су биле прве информације, изнете под утиском разарања.³⁰ При разматрању и одређивању броја погинулих, треба имати у виду да никада није утврђено колико је грађана остало под рушевинама.

Сачуване фотографије, као архивски документи и извори, заслужују даљи студиозан рад на истраживању још увек не-

²⁵ Савка Антоновић, старешина рејона, доставила је немачкој команди 29. маја 1941. списак места са пронађеним неексплодираним бомбама. Било их је у дворишту палилулске основне школе, дворишту Државног архива у Карнеџијевој, у Ботаничкој башти, испред цркве Светог Марка, на железничкој станици Дунав, испред зграда у Варшавској, Ђушиној, Владетиној, Цвијићевој, Жоржа Клемансоа, Ђуре Даничића, Таковској, Старине Новака, Мајке Јевросиме, Кондиној и другим улицама. Историјски архив Београда, ОГБ, Техничка дирекција, к. инв. бр. 1536.

²⁶ Снимци су сачињени са висине од 3.500 метара, што одговара размери карте 1:10.000. Фото-целина се састоји из шест делова. Јанић Ч., *Ваздушни снимци Београда 1915-1943*, каталог изложбе, Београд 1984, 14.

²⁷ Драгојловић А., *op. cit.*, 23; Миловановић Н., Кљајић Љ., *Београдска општина Врачар*, Београд 1981, 137. Подаци о броју оштећених и порушених објеката су различити. По Ј. Марјановићу, потпуно су порушене 682 зграде, оштећена 1.601, а лакша оштећења је претрпело 6.829. Марјановић Ј., *Србија у народноослободилачкој борби*, Београд 1964, 60.

²⁸ Према тим извештајима, зграде склоне паду, предвиђене за рушење, биле су у следећим улицама: Његошевој 29, 31 и 38, Браће Недића 15, Стишкој 26, Кумановској 26 и 32, Проте Матеје 34, Хартвиговој 54, 18 и 10, Алексе Ненадовића 10, 12, 14, 17 и 19, Смиљанићевој 12 и 19, Крунској 14, 16 и 18, Невесињској 13-15, 17 и 14, Мутаповој 41 и 43, затим у Далматинској, Станоја Главаша, Кнез Даниловој, Светозара Марковића, Кнез Милошевој, Гробљанској, Војводе Вука, Иванковачкој, Ђушиној, Кнеза Павла и другим. Историјски архив Београда, ОГБ, к. инв. бр. 1536.

²⁹ На ископавању погинулих у склоништу Вазнесенске цркве радили су војници и Јевреји, а по подацима у црквеном летопису, ископано је око 180 мртвих. *Вазнесенска црква у Београду*, Београд 1984, 20.

³⁰ Податак о страдању 17.000 становника и погибији министра Куловца на улицама Београда навео је Јакоб Хоптнер. Hoptner J., *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Rijeka 1972, 274. О броју жртава у бомбардовању града видети: Богавац Т., *Становништво Београда 1918-1991*, Београд 1991, 117; *Историја Београда 3*, Београд 1974, 500-501; Трипковић Ђ., *Београд под бомбама*, Београд 1999, 53.

утврђених атрибуција, прецизније датовање и исцрпну анализу расположивих података. Потребно је подробније идентификовати објекте упоређивањем фотографија појединих квартова са сачуваним појединачним фотографијама зграда у збиркама музејских и архивских установа и библиотека. Њих, према нашим сазнањима, у свом поседу, поред Музеја града Београда, имају: Историјски музеј Србије, Музеј историје Југославије, Војни музеј, Историјски архив Београда, Архив Србије и Црне Горе, Библиотека града Београда, Народна библиотека Србије и Универзитетска библиотека. Највероватније је да извесну грађу поседују и друге културне институције, као и појединци. Није искључено да и установе ван земље

располажу архивском грађом фото провенијенције, нама до сада непознатом, о бомбардовању и страдању Београда у Другом светском рату. Превасходно мислимо на архивске институције у Фрајбургу и у САД.

Ради потпунијег сагледавања албума, као сликовног историјског извора о бомбардовању града, пре каталошког пописа фотографија биће пренесен текст који се налази у њему, преведен са немачког језика.³¹

Публиковање албума је само мали допринос заштити сачуваних фотографија, уједно је то апел широј читалачкој публици, јавности уопште, да се настави потрага за непознатим фотографијама, како би се употпунила слика о обиму и тежини разорености Београда у априлском бомбардовању 1941. године.

СНИМЦИ ДЕЈСТАВА НА БЕОГРАД

ШТАБСКО ФОТО-ОДЕЉЕЊЕ КОМАНДА ВАЗДУШНЕ ФЛОТЕ 4 Маја 1941.

*Ова мапа садржи
41 снимак из ваздуха
27 снимака са земље
3 пописа снимака са земље
1 скицу снимака дејстава*

Снимљено 29. 4. 1941.

Напомена: Исечци снимака са земље и из ваздуха на скици су обележени бројевима.

Снимци дејстава на Београд

Слике великих размера, снимљене укосом из ваздуха, показују на исечцима плана града тежиште деловања ваздушних напада на Београд.

Поред дејствовања експлозивом и минама, знатан део разарања је проузрокован запаљивим бомбама, чије се дејство, на вертикалним сликама мањег размера, само условно може утврдити.

У новој електричној централи (снимак из ваздуха 81), која је погођена запа-

³¹ Текст је са немачког превела Олга Момчиловић, којој се и овом приликом захваљујемо.

Сл. 1. Комплекс зграда између Бранкове улице и Краљевог трга (Студентски трг). У првом плану је Обилићев венац (кат. бр. 20)

Fig. 1 Complex of buildings between Brankova Street and Royal Square (Studentski trg). In the foreground: Obilićev venac – Cat. no 20 –

љивим бомбама, изгорео је горњи спрат са шалтерима. На слици снимљеној из ваздуха, распознају се само незнатни ударци на кровној конструкцији. Машине, постројења са котловима и трафо нису погођени; фабрика је, после преукључивања, поново пуштена у погон. Угљена грудина је изгорела.

Депо за трамваје (снимак из ваздуха 93, снимак са земље 41) изгорео је са целокупним трамвајским и аутобуским парком.

Парламент (снимак из ваздуха 43) показује незнатна оштећења кровне конструкције.

На градском замку (снимци из ваздуха 44, 45, 52, снимци са земље 7, 9, 10) потпуно је разорено једно крило, и то експлозивном бомбом.

Главна железничка станица, стоваришта и станична пошта (снимци из ваздуха 47, 48, 54, снимци са земље 25-29), изгорели су са целокупном кровном конструкцијом, што се беспрекорно може установити на вертикалном снимку.

У владиној четврти (снимак из ваздуха 55), изгорели су Министарство рата и поморства (снимак из ваздуха 55, снимци са земље 14, 16), Министарство финансија

Сл. 2. Порушени објекти у кварту омеђеном улицама Цара Душана, Маршала Пилсудског (Тадеуша Кошћушка), Високог Стевана и Јеврејском. У првом плану је зграда Старе синагоге (кат. бр. 19)

Fig. 2 Demolished buildings in the block bounded by the streets Dušanova, Maršala Pilsudskog (Tadeuša Koščuška), Visokog Stevana and Jevrejska. In the foreground: Old Synagogue – Cat. no 19 –

(снимак из ваздуха 54, снимак са земље 17) и Војна академија (снимак из ваздуха 58, снимци са земље 18, 19).

Вертикални снимак јасно показује разарања, али због погођене кровне конструкције, која је још увек стајала на згради Министарства финансија, она нису дата у свој својој тежини.

У летњем дворцу (снимци из ваздуха 60, 61), разорне бомбе, које су пале у његовој непосредној близини, проузроковале су оштећења на прозорским стаклима.

Мост преко Саве (снимци из ваздуха 62, 63, снимци са земље 49-51), дигнут је у ваздух.

Остали снимци садрже знатна оштећења на зградама фабрика и четвртима града.

Списак показује да су и у Београду начињена оштећења знатно далекосежнија но што се то могло претпоставити према првобитним малим и средњим вертикалним снимцима из ваздуха.

[Текст легенде са скице снимака дејстава– плана града, на којој су означени резултати бомбардовања]

Циљеви NR

- 1317 Касарна (логор принца Андреја)
1318 Војногеографски институт
1321 Касарна јединица страже (пешадија)
1324 Војно министарство
13146 Команда жандармерије и коњичке дивизије
13147 Команда Београдског војног округа
216 Београд – Складиште горива на Чукарици
2314 Магазин са животним намирницама за Вермахт (Одбрамбену силу)
301 Представништво народа (Скупштина)
302 Министарства
303 Министарство иностраних послова
305 Краљевски дворца у центру града
311 Градска кућа (већница)
321 Седиште полиције
4033 Главна железничка станица
4036 Дунав станица
413 Железнички мост преко Саве
414 Железнички и обични мост преко Дунава
4519 Лучка постројења на Дунаву и Сави
471 Главна пошта и телеграф
479 Радио-телеграфија
494 Радио станица
501 Централа Београд
5049 Београдска трамвајска централа и стара централа
535 Мала централа Шест топола
536 Главни водовод
537 Главни водовод у центру града
563 Кланица.

Погођени циљеви су подвучени

- Оштећене или изгореле зграде.
 Места погођена бомбама.

Скица снимака дејстава на Београд

Датум снимања: 7. 4. 41   размера око 1: 10 000

Преглед снимака са земље и из ваздуха

- Снимак искоса
Снимак 60 и 61 су изван скице снимака
 Снимак са земље бр.

Сл. 3. Легенда уз план града сачињен од шест авио-снимака, која садржи симболе и објашњења којима су на плану представљени резултати бомбардовања (кат. бр. 69/6)

Fig. 3 Key to a map of the city made up of 6 photographs with the symbols showing the results of the bombing

КАТАЛОГ

1. Авио-снимак бр. 81
Нова електрична централа *Снага и светлост* погођена запаљивим бомбама. На снимку се виде незнатна оштећења само на кровној конструкцији.
Фотографија 17,5x12 cm
И_{2/2} – 9500/1
2. Авио-снимак бр. 82
Крај око Вишњичке улице засут бомбама 6. априла 1941. Погођен парни млин.
Фотографија 17,5x12 cm
И_{2/2} – 9500/2
3. Авио-снимак бр. 83
Изглед Вишњице; крај око Трошарине засут бомбама 6/7. априла 1941.
Фотографија 17,5x12 cm
И_{2/2} – 9500/3
4. Авио-снимак бр. 84
У првом плану су погођени објекти *Кланице* у Улици кнеза Павла (29. новембра). На десној страни фотографије је срушени *Панчевачки мост* који су јединице војске Краљевине Југославије минирале у јутарњим сатима 12. априла 1941.
Фотографија 17,5x12 cm
И_{2/2} – 9500/4
5. Авио-снимак бр. 85
Комплекс зграда текстилне фабрике *А. Д. Косте Илића Синови* у улици Кнегиње Олге 29 (Ђуре Ђаковића).
Фотографија 17,5x12 cm
И_{2/2} – 9500/5
6. Авио-снимак бр. 86
Комплекс зграда између улица Кнегиње Олге и Кнеза Павла (Ђуре Ђаковића и 29. новембра). На снимку се виде оштећења фабричких зграда погођених бомбама.
Фотографија 17,8x10,8 cm
И_{2/2} – 9500/6
7. Авио-снимак бр. 87
Срушене и оштећене куће у Поречкој улици. Виде се знатна оштећења возног парка на Дунав станици.
Фотографија 17,9x12 cm
И_{2/2} – 9500/7
8. Авио-снимак бр. 88
Комплекс објеката између улица Кнегиње Олге (Ђуре Ђаковића), Поречке и Кнеза Павла (29. новембра). Порушене и оштећене стамбене зграде. Оштећена *Фабрика боја, лакова и фирнајза Недељка К. Савића* у Поречкој бр. 15.
Фотографија 18x12 cm
И_{2/2} – 9500/8
9. Авио-снимак бр. 89
Комплекс разрушених и оштећених зграда између улица Војводе Добрњца, Цариградске и Будимске.
Фотографија 17,6x12 cm
И_{2/2} – 9500/9
10. Авио-снимак бр. 90
Комплекс порушених и оштећених зграда између улица Кнегиње Олге, Кнез Милетине, Цариградске и Војводе Добрњца. Са леве стране погођена *Платнара*.
Фотографија 17,8x12 cm
И_{2/2} – 9500/10
11. Авио-снимак бр. 91
Комплекс зграда у околини улице Кнегиње Олге (Ђуре Ђаковића). Оштећене и порушене зграде око улице Херцега Степана и Гундулићевог венца. Оштећене зграде

Платнаре и Стругаре.

Фотографија 18x12 cm

И_{2/2} – 9500/11

12. Авио-снимак бр. 92

Бомбардован квартал између улица Херцега Степана, Панчевачке и Вршачке.

Фотографија 17,8x12 cm

И_{2/2} – 9500/12

13. Авио-снимак бр. 93

Бомбардовањем уништен трамвајски депо између улица Капетан Мишине, Кнегиње Љубице (Змај Јовина) и Дунавске.

Фотографија 17,8x12 cm

И_{2/2} – 9500/13

14. Снимак са земље бр. 40

Изгорели трамвајски депо.

Фотографија 11,7x8,8 cm

И_{2/2} – 9500/14

15. Снимак са земље бр. 41

Изгорели трамвајски депои у Капетан Мишиној улици.

Фотографија 11,8x8,8 cm

И_{2/2} – 9500/15

16. Снимак са земље бр. 39

Изгорели депои *Дирекције трамваја и осветљења*. У позадини се види део *Електричне централе*.

Фотографија 11,6x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/16

17. Авио-снимак бр. 94

Разрушени квартави на Дорћолу. Оштећене зграде у Панчићевој, Дубровачкој, Драчкој и улици Високог Стевана.

Фотографија 17,8x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/17

18. Снимак бр. 34-36

Порушене и оштећене куће на Дорћолу, око Солунске улице.

Фотографија из три дела: 17,5x10,5 cm; 10x10,5 cm; 3x10,5 cm

И_{2/2} – 9500/18

19. Авио-снимак бр. 95

Порушени објекти у кварту омеђеном улицама Цара Душана, Маршала Пилсудског (Тадеуша Кошћушка), Високог Стевана и Јеврејском. У првом плану је зграда *Старе синагоге*.

Фотографија 17,9x12 cm

И_{2/2} – 9500/19

20. Авио-снимак бр. 96

Комплекс зграда између Бранкове улице и Краљевског трга (Студентски трг). У првом плану је Обилићев венац. На фотографији су видна оштећења стамбених и јавних објеката. Поред осталих, оштећене су зграде *Управе града Београда* на Обилићевом венцу 6, *Културног и општинског дома*, са Градском библиотеком и Градским музејом, у улици Кнегиње Љубице (Змај Јовина 1).

Фотографија 17,8x12,3 cm

И_{2/2} – 9500/20

21. Авио-снимак бр. 98

Комплекс зграда око Теразија. У гро плану су оштећене зграде на потезу између Теразија, Балканске и улице Краљице Наталије. На левој страни фотографије види се оштећена палата *Албанија*, на којој су од детонација попуцала прозорска окна. Кровна конструкција хотела *Москва* је оштећена, а до хотела је порушена зграда апотеке *Викторовић*, Теразије 22. Разрушен је већи број зграда у Балканској улици. При дну фотографије је видан кров хотела *Праг*. Са десне стране, у улици Краља Александра

Сл. 4. Изглед Позоришног трга (Трг републике) после бомбардовања 6. априла 1941 (кат. бр. 22)
Fig. 4 Theatre Square (Trg republike) after the bombing of April 6, 1941 – Cat. no 22 –

бр. 5 је оштећена зграда *Окружног суда у Београду*.

Фотографија 18x12 cm

И_{2/2} – 9500/21

22. Снимак са земље бр. 5
Изглед Позоришног трга (Трг републике) после бомбардовања 6. априла 1941. У предњем плану здесна је споменик кнезу Михаилу, а слева порушене зграде. Оштећена је и палата *Албанија*, а ресторан *Гајгер* је срушен.

Фотографија 10,8x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/22

23. Снимак са земље бр. 6
Позоришни трг са зградама порушеним у току бомбардовања. Срушена је зграда

кафане (гостионице) *Коларац* у Поенкаревој бр. 1 (Македонска). У левом углу је оштећена зграда *Народног позоришта*. Порушене су и апотека *Светислава Трајковића* на Кнежевом тргу 3, и апотека *Кушаковић*.

Фотографија 10,8x8,8 cm

И_{2/2} – 9500/23

24. Авио-снимак бр. 99

Комплекс оштећених зграда око раскрснице улица Кнеза Милоша и Краља Милана. У дну фотографије су оштећени објекти у Масариковој и улици Краљице Наталије. У гро плану су срушене зграде у околини раскрснице код хотела *Лондон*.

Фотографија 17,8x12 cm

И_{2/2} – 9500/24

25. Авио-снимак бр. 00

Блок порушених зграда између улица Краља Милана и Немањине. Урушени кровови и вертикално пресечене зграде у близини трга Славија. На улици су оштећена трамвајска возила. Са десне стране фотографије је Хартвигова (Београдска) улица. У улици Светог Саве срушен је хотел *Славија* и тешко оштећена зграда *Команде жандармерије*, Светог Саве 14. У непосредној близини, у Булевару ослобођења бр. 10, тешко су страдали *Учитељски дом* и *Мушка учитељска школа*.

Фотографија 18x12 cm

И_{2/2} – 9500/25

26. Авио-снимак бр. 01

Подручје око трга Славија, између Хартвигове (Београдске) и улице Кнегиње Зорке. У левом углу се види срушени хотел *Славија*. Оштећене су и порушене зграде у улицама Проте Матеје, Алексе Ненадовића и Смиљанићевој.

Фотографија 17,7x12,2 cm

И_{2/2} – 9500/26

27. Авио-снимак бр. 41

Зграде у Ресавској и у дну Масарикове улице, оштећене у бомбардовању. Оштећена зграда *Официрске задруге* и војни станови у улици Зринског, бр. 2, 4 и 6. У десном углу фотографије је зграда *Официрског дома*.

Фотографија 17,5x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/27

28. Авио-снимак бр. 42

Порушени објекти на раскрсници код хотела Лондон и у Масариковој улици. У десном углу фотографије је објекат на углу улица Масарикове и Кнеза Милоша.

Фотографија 17,6x12 cm

И_{2/2} – 9500/28

29. Авио-снимак бр. 43

У првом плану је зграда *Скупштине*; кровна конструкција је незнатно оштећена и полупана су стакла. Са леве стране се види оштећена зграда *Аграрне банке*, која је у бомбардовању горела. Десно је зграда *Поште, телеграфа и телефона* у Косовској 47, оштећена при бомбардовању. Простор између Палмотићеве и Влајковићеве улице је страдао у бомбардовању, тако да је било потребно минирање објеката склоних паду.

Фотографија 17,5x12 cm

И_{2/2} – 9500/29

30. Авио-снимак бр. 44

Комплекс зграда *Старог двора* у улици Краља Милана. У првом плану је срушена купола на палати *Старог двора*, крило здања је разорено експлозивном бомбом. У Бријановој улици (Драгослава Јовановића) је оштећена зграда туристичког друштва *Путник*. У горњем левом углу се види део Теразија.

Фотографија 17,5x12 cm

И_{2/2} – 9500/30

31. Авио-снимак бр. 45

Комплекс зграда *Старог и Новог двора* у улици Краља Милана. У првом плану је срушена купола, виде се оштећења капије и кровне конструкције; из Бријанове улице оштећења на палати. При врху фотографије је оштећена зграда *Аграрне банке* у Дечанској улици. На снимку је и део улице Краља Александра са зградом *Скупштине*.

Фотографија 17,8x11, 8 cm

И_{2/2} – 9500/31

32. Авио-снимак бр. 52

Комплекс зграда на Теразијама и у улици Краља Милана. У првом плану је срушена купола *Старог двора* и од детонација

Сл. 5. Порушени објекти на раскрсници код хотела Лондон и у Масариковој улици (кат. бр. 28)
Fig. 5 Demolished buildings in the area of London Hotel and Masarikova Street. In the right corner:
building on the corner of Masarikova and Kneza Miloša streets – Cat. no 28 –

оштећена зграда *Новог двора*. У Дечанској улици је оштећено више објеката, међу којима и зграда *Аграрне банке*.

Фотографија 17,8x11, 8 cm

И_{2/2} – 9500/32

33. Снимак са земље бр. 7

Срушена купола *Старог двора* у улици Краља Милана. На снимку се види шут настао рушењем зграде.

Фотографија 11,8x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/33

34. Снимак са земље бр. 9

Срушена купола *Старог двора* у улици Краља Милана. У току су радови на рашчишћавању.

Фотографија 12x8,7 cm

И_{2/2} – 9500/34

35. Снимак са земље бр. 10

Унутар дворског парка, заробљени војници Југословенске краљевске војске раде на рашчишћавању рушевина *Старог двора*. У првом плану фотографије је срушена купола.

Фотографија 11,5x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/35

36. Авио-снимак бр. 46

Блокови зграда између улица Краљице Наталије, Ломине, Босанске (Гаврила Принципа) и Балканске. Видна су знатна оштећења кућа у Босанској и Ломиној улици. У горњем десном углу је хотел *Праг*.

Фотографија 17,7x12 cm

И_{2/2} – 9500/36

Сл. 6. Комплекс зграда Старог и Новог двора у улици Краља Милана (кат. бр. 31)
Fig. 6 Old and New Palaces in King Milan Street – Cat. no 31 –

37. Авио-снимак бр. 47

У првом плану је уништена *Главна железничка станица* са стовариштима. У десном углу су девастиране зграде у Карађорђевој улици.

Фотографија 17,3x12 cm

И_{2/2} – 9500/37

38. Авио-снимак бр. 54.

Разрушена *Главна железничка станица* са стоваришним постројењима и зграда *Поште бр. 2*. Оштећене зграде у Карађорђевој улици. У левом горњем углу је срушени *Савски мост*. Види се део пристаништа и Савска падина, као и комплекс зграда око Бранкове улице. У Бранковој улици је оштећена, између осталих, и зграда *Академије наука*, у бр. 15.

Фотографија 17,3x12 cm

И_{2/2} – 9500/38

39. Авио-снимак бр. 48

Оштећена *Главна железничка станица*, станичне зграде и вагони. Види се део Карађорђевој улице и срушени *Мост краља Александра*, поред кога је постављен понтонски мост. У доњем десном углу је зграда *Поште бр. 2*, са оштећењима на крову.

Фотографија 17,3x12 cm

И_{2/2} – 9500/39

40. Снимак са земље бр. 31

Срушене стамбене зграде на углу Каменичке и Босанске улице.

Фотографија 11,7x8,8 cm

И_{2/2} – 9500/40

41. Снимак са земље бр. 25-29

Састоји се од три фото целине. Снимљен је крај око железничке станице. Обухваћени су;

Сл. 7. Блокови зграда између улица Краљице Наталије, Ломине, Босанске (Гаврила Принципа) и Балканске (кат. бр. 36)

Fig. 7 Block bounded by the streets Queen Natalija, Lomina, Bosanska (Gavrila Principa) and Balkanska – Cat. no 36 –

Карађорђева улица, Вилсонов трг (Савски трг) и Штросмајерова (Слободана Пенезића Крцуна) улица. Оштећени су блокови око Карађорђевог улице. У десном углу је оштећена станична зграда. Зграде хотела *Петроград* и *Поште бр. 2* су девастиране. Гомила шута је још нерашчишћена.

Фотографија су димензија 19x10,5 cm

И_{2/2} – 9500/41

42. Авио-снимак бр. 49

Околина *Дунав станице*. Оштећене куће и фабричка постројења.

Фотографија 17,5x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/42

43. Авио-снимак бр. 50

Бомбардоване зграде између улица Таковске

и Краљице Марије (27. марта). У Таковској улици бр. 41 веома је оштећена основна школа *Вук Караџић*. Оштећене су и касарне Краљеве гарде, као и објекти у улици Мајора Илића. На скици је испрекиданим линијама означено да је страдао читав кварт.

Фотографија 17,6x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/43

44. Авио-снимак бр. 53

Девастирани објекти у околини улица Балканске, Краљице Наталије, Ломине и Босанске. Поред многобројних објеката, срушена је и зграда основне школе *Змај Јова Јовановић* у Босанској 32.

Фотографија 17,6x12 cm

И_{2/2} – 9500/44

Сл. 8. У првом плану је уништена Главна железничка станица са стовариштима (кат. бр. 37)
Fig. 8 In the foreground: demolished Main Railway Station with warehouses – Cat. no 37 –

45. Снимак са земље бр. 22
Оштећене зграде на Вилсоновом тргу и на
углу трга и улице Милована Миловановића.
Фотографија 11,6x8,6 cm
И_{2/2} – 9500/45

46. Снимак са земље бр. 23
Оштећене зграде на Вилсоновом тргу и углу
трга и Богићевићеве улице.
Фотографија 11,7x8,6 cm
И_{2/2} – 9500/46

47. Авио-снимак бр. 57
Раскрсница улица Немањине и Кнеза
Милоша. У бомбардовању је срушена
зграда *Министарства војске и морнарице*
и оштећена зграда *Главног генералштаба*.
На снимку се не види јасно сва тежина
разрушености објеката. Преко пута зграде

Министарства војске и морнарице, на углу
улица Кнеза Милоша и Немањине, веома је
оштећена палата *Министарства финансија*,
у којој је било смештено Министарство
унутрашњих послова.
Фотографија 17,7x12 cm
И_{2/2} – 9500/47

48. Авио-снимак бр. 58
У првом плану је угао улица Кнеза Милоша
и Немањине. У десном горњем углу је зграда
Министарства војске и морнарице. На углу
улица Кнеза Милоша (бр. 13) и Немањине је
порушена зграда *Војне академије*, од које су
остали само зидови. Преко пута зграде *Војне
академије* је палата *Министарства шума,
руда и пољопривреде*, са оштећењима на
кровној конструкцији. На углу улица Кнеза
Милоша и Немањине је веома оштећено

Сл. 9. Раскрсница улица Немањине и Кнеза Милоша (кат. бр. 47)
Fig. 9 Intersection of Nemanjina and Kneza Miloša streets – Cat. no 47 –

здање *Министарства унутрашњих послова*.
Фотографија 17,5x11,8 cm
И_{2/2} – 9500/48

49. Авио-снимак бр. 55
Комплекс палата у улицама Кнеза Милоша
и Немањиној. Обухваћен је простор од парка
Мањеж до железничке станице. На снимку
су тешко оштећене зграде *Министарства
војске и морнарице*, *Генералштаба*, *Војне
академије*, *Касарне VII пука*, официрски
станови у Ресавској улици и друго.
Фотографија 17,7x11,8 cm
И_{2/2} – 9500/49

50. Снимак са земље бр. 14
Оштећена зграда *Касарне VII пука* у Ресавској
улици. У првом плану је парк *Мањеж*.
Фотографија 11,8x8,5 cm
И_{2/2} – 9500/50

51. Снимак са земље бр. 16
Угао улица Немањине и Кнеза Милоша.
На десној страни су спаљени зидови зграде
Министарства војске и морнарице.
Фотографија 11,8x8,5 cm
И_{2/2} – 9500/51

52. Снимак са земље бр. 17
Снимак дела улице Кнеза Милоша. Са леве
стране је зграда *Министарства унутрашњих
дела*, на којој нису толико видна тешка
оштећења као на претходним снимцима.
Фотографија 11,7x8,5 cm
И_{2/2} – 9500/52

53. Снимак са земље бр. 21
Оштећења *Вазнесенске цркве* у улици
Адмирала Гепрата. Бомбе су погодиле
склониште у порти цркве, у којем су
страдали грађани који су у њему потражили

Сл. 10. Део улице Кнеза Милоша. На углу улица Немањине и Кнеза Милоша, бр. 13, је зграда Војне академије, страдала у бомбардовању, а преко пута ње је зграда Министарства војске и морнарице (кат. бр. 54)

Fig. 10 Part of Kneza Miloša Street. The demolished Military Academy on the corner of Nemanjina and Kneza Miloša (No 13), and the Ministry of Army and Navy building across the street – Cat. no 54 –

заштиту.

Фотографија 11,6x8,5 cm

И_{2/2} – 9500/53

54. Снимак са земље бр. 19
Део улице Кнеза Милоша. На углу улица Немањине и Кнеза Милоша (бр. 13) је зграда *Војне академије*, страдала у бомбардовању, а преко пута ње је зграда *Министарства војске и морнарице*. Виде се остаци спољних зидова, а коментар из албума сведочи да на основу снимака није сагледива сва тежина разорености објекта.

Фотографија 11,6x8,5 cm

И_{2/2} – 9500/54

55. Снимак са земље бр. 18

Улица Кнеза Милоша са девастираним зградама *Војне академије* и *Министарства војске и морнарице*.

Фотографија 11,7x8,5 cm

И_{2/2} – 9500/55

56. Авио-снимак бр. 60

Комплекс *Двора на Дедињу*, који је претрпео оштећења од дејства разорних бомби које су пале у непосредној близини дворских зграда.

Фотографија 17,5x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/56

Сл. 11. У првом плану су срушени Мост краља Александра и поред њега постављен понтонски мост. Снимком су обухваћени пристаниште, градско језгро око Саборне цркве, околина Бранкове улице (кат. бр. 58)

Fig. 11 – Cat. no 58 – In the foreground: destroyed King Alexander Bridge and a pontoon bridge mounted next to it. The photograph shows the riverport, the old city core round the Cathedral and the area of Brankova Street – Cat. no 58 –

57. Авио-снимак бр. 61

Фотографија дворског комплекса на Дедињу;
снимак из другог угла.

Фотографија 17,5x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/57

фонд. Знатна оштећења су нанета и згради
Патријаршије у Богојављенској улици.

Фотографија 17,2x11,8 cm

И_{2/2} – 9500/58

58. Авио-снимак бр. 62

У првом плану су срушени *Мост краља Александра* и поред њега постављен понтонски мост. Снимком су обухваћени пристаниште, градско језгро око *Саборне цркве*, околина Бранкове улице. У старом језгру је, поред осталих, у пожару изазваном запаљивим бомбама, страдала и зграда *Народне библиотеке* на Косанчићевом венцу бр. 12. У ватри је нестао целокупан књижни

59. Авио-снимак бр. 63

У првом плану је минирани *Мост краља Александра*, који су минирале јединице Југословенске краљевске војске у ноћи између 11. и 12. априла 1941. Са леве стране, у углу се види део зграде *Београдског сајма*. Од *Моста краља Александра*, до данас су остали очувани само пилони. У бомбардовању су оштећене зграде *Војногеографског института* на Калемегдану, касарне унутар Београдске

Сл. 12. Рушевина хотела Српски краљ, изглед из Париске улице (кат. бр. 64)
Fig. 12 Hotel Srpski kralj (Serbian King) in ruins, viewed from Pariska Street – Cat. no 64 –

тврђаве и Војни завод у Доњем граду.

Фотографија 17,2x12 cm

И_{2/2} – 9500/59

60. Снимак са земље бр. 51

Детаљ *Моста краља Александра*. Мост су минирале јединице Југословенске краљевске војске.

Фотографија 11,6x8,5 cm

И_{2/2} – 9500/60

61. Снимак са земље бр. 50

Детаљ *Моста краља Александра*.

Фотографија 11,7x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/61

62. Снимак са земље бр. 49

Минирани *Мост краља Александра* и поред

њега постављени понтонски мост.

Фотографија 11,6x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/62

63. Снимак са земље бр. 1

Изглед рушевине хотела *Српски краљ* у Узун Мирковој улици бр. 11.

Фотографија 11,7x8,5 cm

И_{2/2} - 9500/63

64. Снимак са земље бр. 2

Рушевина хотела *Српски краљ*, изглед из Париске улице.

Фотографија 11,8x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/64

65. Снимак са земље бр. 3

Остаци срушене зграде хотела *Српски краљ*,

снимак из Париске улице. Хотел је уништен разорном и запаљивом бомбом.

Фотографија 11,8x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/65

66. Снимак са земље бр. 15

Остаци порушене зграде у Немањиној улици.

Фотографија 11,6x8,5 cm

И_{2/2} – 9500/66

67. Снимак са земље бр. 12

Девастирани објекти у Гарашаниновој улици (Светозара Марковића). У првом плану је зграда бр. 43.

Фотографија 11,8x8,5 cm

И_{2/2} – 9500/67

68. Снимак са земље бр. 4

Разрушен објекат у Париској улици.

Фотографија 11,8x8,6 cm

И_{2/2} – 9500/68

69. Авио-снимак

План града у размери 1:10.000. План је сачињен од шест уклопљених фотографија које су снимљене из авиона. На њему су означена бомбардована места, а датиран је 7. априла 1941. године.

Фотографија 63,7x61,9 cm

И_{2/2} – 9500/69

PHOTO ALBUM: SCENES OF THE 1941 WARFARE AGAINST BELGRADE
Biljana Stanić

The paper brings out a set of 68 photographs on the subject of the bombing of Belgrade on April 6, 1941. The photographs were taken on April 29, 1941 by the Headquarters section of the German 4th AirCorps Command that had carried out the air raids on the city. The explanatory remarks inform that in addition to demolition bombs and shells, considerable damage was inflicted by incendiary bombs. It is also underscored that the extent and severity of the destruction cannot be fully assessed from the photographs. The album is an important docu-

mentary source of information about the devastating effects of Last Judgment Operation. The publication of this album is a small contribution to the protection of the surviving photographs and, also, an encouragement and appeal to a wider readership and general public to keep searching for as yet unknown and unavailable photographs with a view of building up an accurate picture of the severity and extent of the destruction inflicted to the Serbian capital by the 1941 bombing.